

SPREČAVANJE EKSPLOATACIJE DECE – MEĐUNARODNI STANDARDI I STANJE U SRBIJI

Eksploatacija dece predstavlja složeni globalni fenomen, koji svoje korene ima u siromaštvu ali i organizovanom kriminalu. Međunarodna zajednica je još nakon Prvog svetskog rata označila decu kao ranjivu grupu kojoj se mora posvetiti posebna pažnja i pravna zaštita. Međunarodna organizacija rada, a kasnije i Ujedinjene nacije, nosioci su akcija kojima se pokušava iskoreniti zloupotreba dece na najrazličitije načine. Rad se bavi proučavanjem ovih napora međunarodnih organizacija, kao i identifikacijom najvažnijih međunarodnih standarda koji su postignuti u pokušajima da se suzbije eksploatacija maloletnih lica. Takođe, ukratko se analiziraju i normativno i faktičko stanje u Srbiji, kao i mogući pravci daljeg razvoja međunarodnih instrumenata i njihove implementacije na nacionalnom nivou. Ova oblast nije dovoljno u fokusu zakonodavnih i ostalih državnih organa u Srbiji iako su prisutni različiti oblici zloupotrebe dece, dok sa druge strane ne postoji koordinirana akcija da se takve pojave spreče i adekvatno kažnjavaju.

Ključne reči: eksploatacija dece, trgovina ljudima, dečji rad, UNICEF, Međunarodna organizacija rada.

1. DECA KAO RANJIVA GRUPA ZAŠTIĆENA MEĐUNARODNIM PRAVOM

Postoji više vidova iskorišćavanja dece.¹ Osim onih koji su veoma

¹ U radu će biti korišćen termin „dete“ u smislu označavanja osoba mladih od 18 godina života (dakle, istovetan po sadržini pojmu „maloletnog lica“ iz Krivičnog zakonika Srbije, član 112, stav 3, tačka 10 kao i pojmu „deteta“ iz člana 1. Konvencije o

aktuelni i koji se mogu prepoznati u svakodnevnom životu, kao što je npr. prosjačenje, odnosno prinudno izlaženje mališana na ulicu koji prose ili rade neke sitne poslove, obično „na prepad“ i za nadoknadu (kao što je pranje prozora automobila na raskrscima), deca se koriste i u svrhe maloletničke prostitucije, ali i u industrijskoj proizvodnji (poznati su nebrojeni slučajevi fabrika u Aziji u kojima deca rade praktično od predškolskog uzrasta u nehigijenskim i nezdravim uslovima). Osim ovih, manje karakterističan način eksploatacije dece je u vojnim sukobima (što je opet na neki način regionalizovano – karakteristično za afrički kontinent). Internet i razvoj savremenih komunikacija učinili su decu još ranjivijom kada je reč o vidovima njihovog seksualnog iskorišćavanja i navođenja na vršenje određenih (nelegalnih) usluga.²

Deca na osnovu svog nedovoljnog psiho-fizičkog razvoja spadaju u one grupe kojima zakonodavac po pravilu posvećuje posebnu pažnju. Kada je reč o dečjem radu, odnosno iskorišćavanju dece za obavljanje različitih legalnih i nelegalnih radnji, mora se konstatovati da je u pitanju složena oblast sa pravne tačke gledišta, u kojoj se prepliću odredbe porodičnog, radnog i krivičnog zakonodavstva. Zbog ove kompleksnosti, kao i zbog jako izraženog zloupotrebljavanja dece širom sveta u poslednjim decenijama, pitanje zaštite najmlađih građana odavno nije samo unutrašnje državno pitanje, već se njime aktivno bave kako nacionalne i međunarodne nevladine organizacije, tako i međunarodne organizacije i specijalizovane agencije Ujedinjenih nacija³, svaka na svoj način, ukazujući na određene specifične aspekte ovog problema.

Ako se zagleda u nešto dalju prošlost, može se primetiti da rad dece na određenim poslovima nije bio neuobičajen sve do perioda nakon Prvog svetskog rata. Jedna od organizacija koja je nastala iz Versajskog

pravima deteta UN).

2 Ovdje se pre svega misli na tzv. *on-line* podvođenje, koje se sastoji u predočavanju neke materijalne koristi (najčešće para ili skupocениh poklona) deci u zamenu za vršenje usluga prostitucije. Ovakva opasnost postoji u svim zemljama sveta, bez obzira na njihovu ukupnu razvijenost i procenat stanovništva koji koristi računare. Decu je prilikom tzv. *chat*-a lako ubediti u prednosti ovakve vrste „poslovanja“ dok se počinilac dela oseća sigurnije nego u slučajevima „klasičnog“ podvođenja jer je opasnost od njegovog otkrivanja znatno manja.

3 Ujedinjene nacije proglasile su 12. jun za Svetski dan borbe protiv prisilnog dečjeg rada. Ovaj simbolični gest se koristi kako bi se kroz različite akcije tog dana ukazalo na težak položaj dece u pojedinim regionima, kao i na osnovne načine na koje su deca eksploatisana.

mirovnog ugovora, Međunarodna organizacija rada, stavila je od samog početka svoj fokus na ovu „tradiciju“, pokušavajući da je najpre ograniči, a potom i iskoreni i potpuno delegalizuje. Tokom decenija koje su usledile, a naročito nakon Drugog svetskog rata, sve više pažnje međunarodne zajednice usmereno je na istovetne ciljeve.⁴ Tako su nastale različite konvencije, rezolucije i slični međunarodni dokumenti koji se bave položajem dece generalno, a samim tim i njihovim angažovanjem na različitim poslovima.

Danas je svaki oblik eksploatacije dece zabranjen međunarodnim pravom⁵, a oni oblici dečjeg rada koji su dozvoljeni podvrgnuti su različitim ograničenjima. Na prvi pogled, ciljevi koje je MOR zacrtao jako su blizu realizacije. Realnost je, međutim, drugačija i predstoji mnogo prepreka implementaciji svih normi usvojenih u međunarodnom pravu i nacionalnim zakonodavstvima. Otuda je ova tema i danas aktuelna i zavređuje detaljniju analizu, pre svega u smislu analize razvoja ideja o ograničavanju dečjeg rada i o zabrani poveravanja određenih poslova deci, kao i pokušaja da se iskorene različiti oblici eksploatacije dece.

UNICEF je tokom poslednjih decenija veliku pažnju posvetio unapređenju zdravstvene zaštite dece i obrazovanja i ograničavanju različitih oblika dečjeg rada, koje podrazumeva i zabranu zloupotrebe dece. Najveći uspeh UNICEF je ostvario kreiranjem Konvencije o pravima deteta koja je postala jedinstveni međunarodni instrument, opšteprihvaćen od strane gotovo svih zemalja sveta u jako kratkom periodu vremena. UNICEF se pored toga bavi i godišnjim istraživanjima ovog fenomena i davanju direktne pomoći vladama država koje su zainteresovane da se aktivno uključe u programe obrazovanja dece i njihovog izmeštanja sa radnih mesta opasnih po život.

4 Zanimljivo je da je za ukidanje mnogih oblika dečjeg rada „zaslužna“ velika ekonomska kriza tokom dvadesetih i tridesetih godina XX veka. Deca su bila privlačna kao radna snaga zbog toga što su radila za mnogo manje dnevnice od odraslih; za vreme ekonomske krize, bilo je tako malo poslova da su odrasli prihvatili da rade za dečju nadnicu. Ova pojava je potisnula decu kao poželjnu radnu snagu.

5 Konvenciju o pravima deteta za kratko vreme od njenog donošenja potpisale su gotovo sve države sveta (Konvenciju su potpisale 192, a ratifikovala 191 država; SAD su jedina država koja je potpisala (1995. godine) a nije ratifikovala Konvenciju; Somalija je jedina država-članica UN koja je nije ni potpisala). Zato se može govoriti da njena sadržina, u smislu opštih načela i zabrana, ima apsolutno dejstvo peremptorne norme međunarodnog prava.

2. NAJVAŽNIJI MEĐUNARODNI INSTRUMENTI I PROGRAMI KOJIMA SE SPREČAVA ZLOUPOTREBA DECE

Cifre su još uvek poražavajuće na globalnom nivou: 218 miliona dece uzrasta 5 – 17 godina je u nekoj vrsti radnog odnosa; od toga 126 miliona radi u najgorim mogućim uslovima – ovde je reč o deci koja su žrtve krijumčarenja ljudi, koja se bave prostitucijom (8,4 miliona se nalazi u robovskom ili sličnom odnosu i primorano je na bavljenje prostitucijom ili učestvuju u izradi pornografskog materijala), drugim ilegalnim poslovima na koje su navedeni ili prinuđeni, kao i u industrijskoj proizvodnji bez ikakve zaštite na radu i pod uslovima daleko ispod prihvatljivog minimuma. 74 miliona dece mlađe od 15 godina radi u uslovima koji nisu odgovarajući i koji zahtevaju njihovo trenutno povlačenje sa te vrste poslova.⁶

1966. godine u okviru Ujedinjenih nacija doneti su paktovi o pravima čoveka – Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Ovi paktovi potvrdili su neke stavove koji su zauzeti još u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima (1948) i stvorili okvir u kome se razvio, između ostalih, sistem međunarodnopravne zaštite dece. Članom 8. Pakta o građanskim i političkim pravima zabranjuje se svaki oblik ropstva i robovskog položaja, kao i prinudnog rada. Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u članu 10. preporučuje državama da sankcionišu svaku ekonomsku eksploataciju mladih ljudi, kao i rad u uslovima koji mogu biti opasni po njihov život i njihovo zdravlje. Takođe obavezuje države da ustanove jasnu granicu starosti ispod koje će dečji rad biti zabranjen zakonom. Ove zabrane predstavljaju početak rada na jačanju međunarodnog prava kada je reč o dečijem radu i zloupotrebi dece, kao i o stavljanju fokusa na teške uslove života dece širom sveta. Pravno gledano, one ostavljaju državama značajnu slobodu (npr. granica ispod koje se deca ne smeju zapošljavati u Paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima nije decidno određena – nacionalno zakonodavstvo može predvideti da ona iznosi i npr. samo 10 godina života). Ali namera koja je postojala prilikom uvođenja ovih odredbi, bila je jasna – dečji rad

6 Citirani su podaci MOR-a iz 2002. i 2006. godine, prema Internet prezentaciji organizacije *Anti-Slavery*: <http://www.antislavery.org/homepage/antislavery/childlabour.htm#how> (21.03.2008). Više podataka koji se tiču globalnog istraživanja MOR-a o dečjem radu: *Global child labour trends 2000-2004*, Ženeva, 2006.

i zloupotreba dece u ekonomske i bilo koje druge svrhe, više neće biti tolerisana. Za razliku od perioda u kome su države imale suvereno pravo da odlučuju o (ne)inkriminaciji različitih postupaka prema deci, javili su se jasni signali da će prostor za odlučivanje države u budućnosti biti smanjen.

Ipak, prošlo je još dosta vremena pre nego što je *Konvencija o pravima deteta*⁷ predstavljena članicama Ujedinjenih nacija, kao dokument koji bi morao iz temelja izmeniti shvatanja i običaje o dečjem radu, i to ne samo u siromašnim zemljama, nego i u onim državama koje su tradicionalno podržavale dečji rad u svojoj industriji.⁸ Konvencija je otvorena za potpisivanje 1989. godine, a već 1991. godine je stupila na snagu. Već u preambuli ovog dokumenta uspostavlja se veza sa Univerzalnom deklaracijom o pravima čoveka, ali i sa Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, kao i sa Ženevskom deklaracijom o pravima deteta iz 1924. godine i Deklaracijom UN o pravima deteta iz 1959. godine.⁹ Najvažnije odredbe Konvencije proklamuju pravo na život deteta, pravo na ime, staranje i državljanstvo, slobodu mišljenja, udruživanja, pravo na privatnost i porodični život, pravo na informisanje i obrazovanje¹⁰. Svaka diskriminacija deteta je zabranjena, a deca-invalidi

7 Službeni list SFRJ (Međunarodni ugovori) 15/90.

8 Npr, pojedine savezne države u SAD su imale zakone prema kojima su deca morala biti uključena u neki oblik rada, čak je dvadesetih godina XX veka (bezuspešno) pokušano da se usvoji Ustavni amandman koji bi zaštitio tu „obavezu“. U SAD je dečji rad definitivno stavljen pod kontrolu saveznim zakonom 1938. godine. Sličnu praksu imale su i neke evropske zemlje, npr. Belgija. I danas je u mnogim zemljama starosni minimum da bi se dete zaposlilo dosta nizak (npr. u pojedinim provincijama Kanade je 12 godina, u nekim saveznim državama SAD je 13 godina za pojedine vrste poslova, u Ujedinjenom Kraljevstvu je 13 godina za pola radnog vremena, itd). Više podataka: http://en.wikipedia.org/wiki/Child_labor; http://en.wikipedia.org/wiki/Child_labor_laws_in_the_United_States i http://en.wikipedia.org/wiki/Legal_working_age (21.03.2008.); *The State Of the World's Children (1997-2007)*, <http://www.unicef.org> (21.03.2008.)

9 Osim ovih dokumenata, koji na ovom mestu neće biti posebno obrađivani, treba pomenuti da je položaj dece bio tema, delimično ili u potpunosti, još nekoliko instrumenata koji su nastali u okviru Ujedinjenih nacija: Deklaracije o socijalnim pravima i principima koji se odnose na zaštitu i blagostanje dece, Pravila UN o standardnom minimumu u maloletničkom pravosuđu (Pekinška pravila), Deklaracije o zaštiti žena i dece u slučaju vanrednog stanja i oružanog sukoba.

10 Obrazovanje dece jedna je od glavnih aktivnosti kojima se teži. Iako ukidanje eksploatatorskih oblika dečjeg rada nije uvršteno u tzv. „Milenijumske ciljeve UN“, postizanje univerzalnog prava na osnovno obrazovanje jeste. U izveštaju MOR-a se smatra

moraju da uživaju posebnu zaštitu kako bi im se omogućili uslovi za što normalniji život i razvoj. Dete takođe ima poseban tretman u krivičnom postupku, i protiv njega se ne može izreći smrtna kazna ili kazna doživotnog zatvora (članovi 37. i 40). Velika pažnja posvećena je zdravstvenoj zaštiti dece i poboljšanju njihovog medicinskog zbrinjavanja, što je logično obzirom da je jedan od glavnih ciljeva UNICEF-a (i UN u celini) smanjenje smrtnosti odojčadi i dece mlađe od pet godina, kao i smanjenje smrtnosti dece od izlečivih bolesti uopšte. Država preuzima na sebe da obezbedi što bolje uslove za ostvarivanje prava deteta iz Konvencije, kao i za njegov ukupan život i razvoj.

Član 11. govori „o borbi protiv nelegalnog transfera i nevraćanju deteta iz inostranstva“. Ipak, ova značajna oblast nije detaljnije uređena, već je naglašeno da će se države starati o tome koristeći svoje kapacitete i putem međunarodne saradnje na osnovu ugovora koje sklope sa drugim državama. Članovi 34. i 35. su u tom smislu još izričitiji, ali takođe ne navode nikakve konkretne mere implementacije, već se oni stavljaju u zadatak državama-potpisnicama Konvencije:

„Član 34.

Države članice obavezuju se da zaštite dete od svih oblika seksualnog izrabljivanja i seksualne zloupotrebe. U tom cilju, države članice posebno preduzimaju sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mere za sprečavanje:

- (a) navođenja ili prisiljavanja deteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima;
- (b) eksploatatorskog korišćenja dece u prostituciji ili drugim nezakonitim seksualnim radnjama;
- (c) eksploatatorskog korišćenja dece u pornografskim predstavama i časopisima.

Član 35.

Države članice preduzimaju sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mere za sprečavanje otmice, prodaje ili trgovine decom u bilo kom cilju i u bilo kom obliku.“

Član 19. je od izuzetnog značaja za zaštitu dece: „Države članice

da je to jasan indikator da se preko obrazovanja mogu postići i mnogi drugi ciljevi kada je reč o dečijoj zaštiti: bolje obrazovano dete će lakše naći posao koji je u skladu sa njegovim psiho-fizičkim mogućnostima i bolje plaćen, a istovremeno će biti manje pogodna meta za najteže oblike rada, seksualno iskorišćavanje i slične negativne društvene pojave koje se žele iskoreniti. Više: *The end of child labour: Within reach*, International Labour Office, Ženeva, 2006.

preduzimaju sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mere radi zaštite deteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zloupotrebe, zanemarivanja ili nemarnog odnosa, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualnu zloupotrebu, dok je na brizi kod roditelja, zakonitih staratelja ili nekog drugog lica kome je poverena briga o detetu.“ Iako Konvencija, zbog očiglednog otpora na koji bi takvo rešenje naišlo, ne inkriminiše i ne zabranjuje pojedine postupke kao što je npr. prisilan rad deteta, ovo rešenje praktično obuhvata sve slučajeve lošeg postupanja prema deci, bez obzira na njihov direktan povod ili svrhu. Ova generalna ideja dobija i svoj specifičan oblik u članu 32. Konvencije:

„Države članice priznaju pravo deteta na zaštitu od ekonomske eksploatacije i rada na poslu koji može biti opasan ili ometati obrazovanje deteta ili štetiti zdravlju deteta, odnosno njegovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom ili socijalnom razvoju.

Države članice preduzimaju zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mere za primenu odredaba ovog člana. U tom cilju, a imajući u vidu odgovarajuće odredbe drugih međunarodnih instrumenata, države članice posebno:

- (a) određuju minimalnu starost za zapošljavanje;
- (b) obezbeđuju regulisanje radnog vremena i uslova rada;
- (c) određuju odgovarajuće kazne ili druge sankcije kako bi se osigurala efikasna primena odredaba ovog člana.“

Kakve mogu biti konkretne posledice ovakvog regulisanja dečjeg rada? Pre svega, očigledno je da *Konvencijom nije zabranjen rad deteta*, on je samo ograničen na uslove u kojima takav rad neće biti prepreka njegovom normalnom životu, razvoju i obrazovanju. Uvođenje opšte zabrane dečjeg rada na globalnom nivou bilo bi kontraproduktivno i neprihvatljivo kako za države tako i za samu decu i nikada nije predstavljalo cilj UN ili bilo koje druge organizacije koja se bavi ovom problematikom. Međutim, bilo kakvo praktično podvajanje u širokoj kategoriji „deteta“, pod kojom se podrazumevaju sve osobe mlađe od 18 godina, je izostalo. Državama je ostavljeno da same odrede uslove pod kojima deca mogu raditi određene poslove, kao i uzrast koji smatraju odgovarajućim da bi se dete takvih poslova uopšte prihvatilo. Iako je Konvencija opšteprihvaćena, a države-potpisnice su uglavnom preduzele značajne korake da se njene odredbe implementiraju, čini se da širom sveta ipak postoje znatne razlike u tumačenju ovog člana, kao i da mu se daje „odgovarajuće“ značenje

kada god je potrebno opravdati dečji rad na neodgovarajućim poslovima ili u krajnje lošim i štetnim uslovima iracionalnim faktorima (kao što je tradicija), ekonomskom potrebom ili „dobrovoljnim“ pristankom deteta.

U daljem tekstu, član 36. uvodi još jednu proklamaciju zaštite dece od svih mogućih oblika eksploatacije koja bi bila štetna za njih, a koja nije direktno navedena u tekstu Konvencije. Iako se izričito ne navodi, očigledno je da je državama ostavljeno diskreciono pravo da odrede koji su to oblici iskorišćavanja dece.

Položaj dece u ratnim uslovima samo je delimično regulisan i suštinski se svodi na obavezu država da ne regrutuju decu mlađu od 15 godina. Ostale obaveze su zapravo izvedene iz Ženevskih konvencija i opštih principa i pravila međunarodnog humanitarnog prava.

U cilju izvršavanja obaveza koje su države preuzele potpisivanjem Konvencije, osnovan je Komitet za prava deteta, koji se sastoji od 18 eksperata koje biraju države-potpisnice, vodeći računa o podjednakoj geografskoj zastupljenosti, kao i zastupljenosti svih važnijih pravnih sistema. Države imaju obavezu da Komitetu dostavljaju izveštaje o implementaciji odredaba Konvencije. Prvi izveštaj države šalju dve godine nakon stupanja Konvencije na snagu u njihovim pravnim sistemima, a nakon toga u intervalima od pet godina. Izveštaji su javni, a Komitet može tražiti od države čijim radom nije zadovoljan dodatne informacije. Komitet izveštaj o svom radu (kao i o izveštajima država) podnosi Ekonomskom i socijalnom savetu UN, svake druge godine. Sastancima Komiteta mogu prisustvovati i predstavnici UNICEF-a, kao i drugih specijalizovanih agencija UN, koji mogu davati predloge u vezi realizacije odredaba Konvencije.

Kada se posmatra u celini, Konvencija o pravima deteta je unela značajne izmene u pogledu poboljšanja statusa deteta. Iako postoje nedostaci koji su pre svega rezultat kompromisa između država, mora se naglasiti da je u pitanju jedini dokument koji je opšteprihvaćen u svetu i koji predstavlja odličnu osnovu za izgradnju složenijih sistema za poboljšanje života dece. Veliki broj obaveza je u Konvenciji iznet samo u vidu osnovne ideje, koju države mogu tumačiti i osmisliti onako kako je u njihovom interesu. Međutim, osnovna ideja koja je dovela do stvaranja ovog dokumenta je nesumnjiva i nije podložna izmenama: zajedničkim naporom država na unutrašnjem planu, kao i saradnjom država na međunarodnom planu, može se stvoriti daleko povoljnija okolina za razvoj deteta, čak i u najsiromašnijim

krajevima sveta. Prisustvo UNICEF-a se ne iscrpljuje njegovom ulogom u nadzoru nad sprovođenjem Konvencije i predlaganjem načina za implementaciju pojedinih rešenja. Naprotiv, Konvencija se nalazi u centru fleksibilnog sistema koji je stvoren uz pomoć zainteresovanih država, a čiji je osnovni cilj pomoć UN pri realizaciji Konvencije. UNICEF je u tom smislu postao nosilac međunarodnih napora da se svakoj zemlji koja u dobroj veri zatraži međunarodnu pomoć, ona i pruži u konkretnom obliku – pre svega kroz podsticanje obrazovanja dece i bolju zdravstvenu zaštitu. UNICEF je na taj način Konvenciju učinio operativnom – ne samo pravno obavezujućom, nego i strateški izvodljivom. Ovo je više faktički nego pravni aspekt realizacije odredaba Konvencije, ali je u svakom slučaju od najveće važnosti, i predstavlja jedan veliki dodatni kvalitet kada je reč o međunarodnoj saradnji na poboljšanju položaja dece i ukidanju svih oblika njihove eksploatacije.

Nakon donošenja Konvencije o pravima deteta i njenog opšteg prihvatanja od strane država, pristupilo se pripremi dva fakultativna protokola uz Konvenciju, sa ciljem da se dva bitna aspekta eksploatacije dece koja nisu adekvatno i dovoljno detaljno obuhvaćena Konvencijom dalje razrade, kao i da države koje su spremne na to preuzmu dodatne obaveze. Ove protokole su do sada ratifikovale uglavnom evropske zemlje.¹¹

Fakultativni protokol o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji donet je 2000. a stupio je na snagu 2002. godine. Tvorci ovog Protokola posebno su naglasili da je do njegove izrade došlo nakon ogromne podrške koja je pružena Konvenciji o pravima deteta, kao i zbog potrebe da se suzbiju pre svega dve negativne pojave koje doživljavaju ekspanziju prethodnih godina – tzv. „seksualni turizam“¹² i zloupotreba dece za izradu pornografskog materijala. Seksualni turizam je poseban prioritet različitih međudržavnih i nevladinih organizacija, jer on po pravilu podrazumeva istovremenu trgovinu ljudima (odnosno decom,

11 SRJ je ratifikovala oba protokola; Službeni list SRJ (Međunarodni ugovori) 7/02.

12 „Seksualni turizam“ je naročito zastupljen u Aziji, gde pojedine države gotovo legalizuju ovaj značajan vid stvaranja prihoda. Seksualni turizam se sastoji u omogućavanju svakog vida seksualnih usluga dece turistima koji upravo radi toga dolaze u te zemlje, uglavnom iz Evrope. Obzirom da države ovog regiona blagonaklono gledaju prema ovakvom postupanju, pre svega zbog ogromnih prihoda koje ostvaruju, protiv seksualnog turizma uglavnom deluju različite međunarodne nevladine organizacije.

u 90% slučajeva ženskog pola)¹³, seksualno iskorišćavanje dece kao i organizaciju dečje prostitucije.

Protokol se koncentriše na inkriminaciju tri dela: trgovinu decom, zloupotrebu dece radi vršenja dečje prostitucije i korišćenje dece radi proizvodnje pornografskog materijala. Ono što je karakteristično jeste da su definicije radnji izvršenja ovih dela složene i da obuhvataju različite oblike ponašanja koji mogu dovesti do korišćenja dece za bilo koje od navedenih dela.¹⁴ Protokol ova dela posmatra kao krivična dela sa izraženim međunarodnim (odnosno, transnacionalnim) elementom. Ovo se jasno vidi iz pokušaja da međunarodnu saradnju podigne na viši nivo, putem ustanovljavanja obavezne ekstradicije okrivljenih za ova dela za sve države-potpisnice, ukoliko sama država na čijoj se teritoriji nalaze ne može zasnovati nadležnost za konkretan slučaj u pitanju. Protokol, prema izričitoj odredbi člana 5, stav 2, u tom smislu predstavlja i sporazum o ekstradiciji između država-potpisnica koje to pitanje već nisu regulisale međusobnim ugovorom. Osim toga, Protokol predviđa i druge oblike saradnje u krivičnim stvarima između država, kao što je vršenje istrage, obezbeđivanje dokaza i sl.

Izveštaj o sprovođenju odredbi Protokola podnosi se Komitetu za prava deteta, prvi dve godine nakon potpisivanja, a zatim na svakih pet godina.

Upotreba dece u ratu drugi je veliki problem sa kojim se susreću UN u pokušaju da suzbiju različite oblike zloupotrebe dece. Učešće dece u ratnim sukobima kroz istoriju nije predstavljalo ništa neobično, čak ni u velikim sukobima XX veka. Zabeleženo je učešće dečaka u vojskama Nemačke i Sovjetskog saveza u Drugom svetskom ratu. Mnogobrojne nevladine organizacije su poslednjih decenija osnovale posebne programe čiji je cilj sprečavanje regrutovanja dece, kao i rehabilitacija dece koja su učestvovala u oružanim sukobima kao pripradnici oružanih snaga.¹⁵

13 Više o trgovini ženama i decom: Organizacija *All Against the Trafficking*, <http://www.tctinternacional.org/home.html> (21.03.2008.)

14 Ipak, ove radnje, onako kako su predstavljene u tekstu Protokola, imaju i pojedine nedostatke. Npr, kod dela dečje pornografije nije inkriminisano posedovanje ovakvih materijala, već samo proizvodnja i distribucija (nuđenje, prodaja, uvoz, izvoz, posredovanje).

15 Verovatno najpoznatija koalicija je *Coalition to stop to use of child soldiers*, koju čini osam međunarodnih nevladinih organizacija, predvođenih poznatim organizacijama za unapređenje i zaštitu ljudskih prava u svetu *Amnesty International* i *Human Rights*

Nakon donošenja Konvencije o pravima deteta, zabranjeno je regrutovati decu ispod 15 godina života.¹⁶ *Fakultativni protokol o učešću dece u oružanim sukobima*¹⁷ ima za cilj da ovu granicu pomeri ka punoletstvu, kao i da na kvalitetniji način zaštiti decu u oružanim sukobima. Sukobi koji su bili karakteristični za devedesete godine prošlog veka, naročito u Africi (Sijera Leone, Somalija, Obala Slonovače, Kongo, Ruanda¹⁸) pokazali su da granica učešća dece u oružanim sukobima treba da se pomeri naviše i izjednači sa granicom punoletstva, koja u najvećem broju država iznosi 18 godina života. Potvrdu ovih napora dao je i Međunarodni krivični sud, koji je svojim Statutom kao granicu krivične odgovornosti okrivljenih postavio upravo 18 godina, iz razloga koji treba da budu presudni prilikom određivanja granice regrutovanja dece – njihovog psiho-fizičkog stanja i mogućnosti da budu potpuno svesni posledica svojih postupaka. Organizacija Međunarodnog crvenog krsta i crvenog polumeseca je još 1995. godine donela preporuku da se deci mlađoj od 18 godina onemogući bilo kakvo angažovanje u oružanim sukobima, što se konstatuje i u preambuli Protokola. Istovremeno, Međunarodni krivični sud je regrutaciju ili bilo kakav drugi oblik korišćenja dece mlađe od 15 godina za učešće u neprijateljstvima u oružanim sukobima, označio kao ratni zločin.¹⁹ Ono što Protokol dozvoljava jeste dobrovoljno prijavljivanje dece uzrasta 15 – 18 godina u oružane snage, ali samo uz određena ograničenja, među kojima se nalazi i obavezan pristanak roditelja (odnosno staratelja).²⁰ U svakom slučaju, Protokol isključuje bilo kakav oblik posebnog iskorišćavanja dece mlađe od 18 godina u oružanim dejstvima i uspostavlja obavezu državama

Watch.

16 Ova zabrana uspostavljena je još 1977. godine, donošenjem Dodatnih protokola uz Ženevske konvencije, ali se može reći da je šire prihvaćena tek kroz potpisivanje Konvencije o pravima deteta.

17 Donet 2000. godine, stupio na snagu 2003. godine.

18 Smatra se da najmanje deset zemalja u Africi ima „dečje vojne jedinice“ u svojim oružanim snagama, što u ukupnom zbiru iznosi gotovo 100 000 dece uvučene u direktne borbe u oružanim sukobima, samo u poslednjoj deceniji. Izvor: *Coalition to stop to use of child soldiers*, <http://www.child-soldiers.org/childsoldiers/some-facts> (21.03.2008.).

19 Korišćenje dece u neprijateljstvima podrazumeva njihovo učešće u neborbenim dejstvima (npr. kao špijuna) ili njihovo korišćenje kao živog štita, radne snage na neodgovarajućim poslovima, ili na bilo koji drugi neprimeren i nehuman način. Više u: Antonio Cassese, Paola Gaeta i John R.W.D. Jones (ur.), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, Oxford, 2002.

20 Pod regrutacijom ili mobilizacijom se ne podrazumeva školovanje u vojnim školama (član 3, stav 5 Protokola).

da im garantuju posebnu zaštitu.²¹

Obaveza izveštavanja istovetna je drugom fakultativnom protokolu, kao i obavezi koja postoji potpisivanjem Konvencije o pravima deteta.

Osim navedenih dokumenata, važno je pomenuti i Protokol o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno žena i dece uz Konvenciju protiv transnacionalnog organizovanog kriminala UN²², kao i Evropsku konvenciju o visokotehnološkom kriminalu Saveta Evrope²³.

Protokol uz Konvenciju protiv transnacionalnog organizovanog kriminala bavi se merama za sprečavanje trgovine ženama i decom, kao i njihovim iskorišćavanjem u svrhe seksualne eksploatacije i prinudnog rada. Najvažniji detalji Protokola tiču se potpunije definicije trgovine ljudima, kao i obavezama koje treba da preuzmu zemlje koje su ciljna destinacija trafikinga ili kroz koje se obavlja ilegalni tranzit ljudi. One se Protokolom obavezuju da žrtve trafikinga neće goniti kao prekršioce zakona (budući da su bili prinuđeni na kršenje zakona) ali i da će im istovremeno pružiti adekvatnu pomoć i podršku, uključujući i mogućnost privremenog ili stalnog ostanka u toj zemlji. Takođe, trgovina ženama i decom se mora smatrati kao otežavajuća okolnost prilikom odmeravanja kazne počinocima ovog krivičnog dela.

Evropska konvencija o visokotehnološkom kriminalu se bavi, između ostalog, problemom suzbijanja dečje pornografije, pre svega onim aspektom koji se ostvaruje putem korišćenja Interneta i drugih računarskih mreža. Ova Konvencija je značajna pre svega zato što uvodi detaljnu definiciju šta se može smatrati dečjom pornografijom i obavezu

21 Više u: Saša Avram, Tatjana Milić, *Međunarodno humanitarno pravo u periodu 2000-2003*, u: Godišnjak Udruženja za međunarodno pravo 2000-2003, Beograd, 2004, str. 369.

22 Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala zaključena je u Palermu 2000. godine. SRJ je ratifikovala Konvenciju 2001. godine (Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori 6/2001). SCG je ratifikovala i dodatni Protokol o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima 2004. godine. Ovaj Protokol ukupno je ratifikovalo 110 država. Izvor: http://www.unodc.org/unodc/en/crime_cicp_signatures.html (21.03.2008.). Više u: *Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji: od postojeće regulative do sveobuhvatnog predloga reforme*, Beograd, 2008.

23 Konvencija je doneta 2001. godine. Do sada su je ratifikovale 22 države (ukupno 47 država je potpisalo). Konvencija je otvorena za pristupanje i državama koje nisu članice Saveta Evrope. Godine 2003. donet je i Protokol uz Konvenciju, koji se bavi inkriminisanjem akata rasističke i ksenofobične prirode počinjenih putem računarskih sistema. Više u: Mario Reljanović, *Visokotehnološki kriminal – pojam, regulativa, iskus-tva*, u: Strani pravni život 3/2007, Beograd, str. 75-99.

inkriminisanja čitavog niza aktivnosti koje su povezane sa proizvodnjom ili distribucijom takvog materijala. Konvencija takođe afirmiše starosnu granicu od 18 godina kada je reč o određivanju pojma deteta prilikom njegove eksploatacije za proizvodnju pornografskih dela.

3. PROGRAMI I INSTRUMENTI MOR-a O OGRANIČAVANJU RAZLIČITIH OBLIKA DEČJEG RADA

Međunarodna organizacija rada prvu Konvenciju koja je ograničavala dečji rad donela je daleke 1919. godine. Time je ne samo započela istoriju međunarodnih akata koji će se baviti ovom problematikom, nego je i stavila do znanja da je ograničavanje različitih oblika dečjeg rada koji nije primeren njihovom uzrastu, jedan od osnovnih zadataka ove organizacije. Pomenuta Konvencija broj 5 iz 1919. godine bavi se minimalnim uzrastom dece za zapošljavanje na industrijskim poslovima. Ova, po mnogo čemu revolucionarna konvencija, doneta je već na prvom zasedanju Generalne konferencije MOR-a i zabranila je rad dece mlađe od 14 godina na svim poslovima u industriji. Konvenciju su ratifikovale 72 države, a ona je bila samo uvod u mnoge slične akte MOR-a koji su usledili. Kraljevina SHS bila je jedna od država koje su ratifikovale Konvenciju broj 5.

Konvencija broj 29 iz 1930. godine obuhvatila je drugi veliki problem sa kojim su se države suočavale prilikom regulisanja dečjeg rada – prinudni rad dece. Ova Konvencija sadrži preporuke državama o merama koje se moraju doneti da bi se prinudni rad maloletnika iskorenio. Takođe, ona sadrži i prvu definiciju prinudnog rada, kada je reč o međunarodnim instrumentima: svaki rad, odnosno služba, koji se obavlja pod pretnjom kažnjavanja i na koji se lica koja taj rad obavljaju nisu dobrovoljno odlučila. Konvenciju je ratifikovalo 139 država, među kojima i Kraljevina Jugoslavija.

Godine 1973. doneta je Konvencija broj 138 o minimalnom uzrastu za obavljanje pojedinih poslova. Ova konvencija zamenila je sve prethodne dokumente MOR-a koji su se bavili ovim problemom. Ona uvodi tri značajne novine. Najpre, opšta granica za zaposlenje deteta pomerena je sa 14 na 15 godina života. Potom, uz navršenih 15 godina života Konvencija predviđa da dete u pitanju mora pre zaposlenja završiti osnovno (obavezno)

obrazovanje, na osnovu programa države u kojoj živi. Najzad, značajna novina je i činjenica da Konvencija razlikuje obične poslove od onih na kojima deci mogu biti ugroženi život ili zdravlje, odnosno onih na kojima se uslovi rada smatraju specifičnim i otežanim. Za rad na takvim poslovima, predviđa se opšta granica od 18 godina života. Konvenciju je ratifikovalo 49 država, među kojima i Jugoslavija. Uz Konvenciju 138, MOR je usvojio i Preporuku 146, koja nije obavezujuća za države. Njome se savetuje državama da ozbiljno razmisle o podizanju opšte granice za zapošljavanje dece na 16 godina života.

Konačno, 1999. godine Generalna konferencija MOR-a donela je Konvenciju 182 o najgorim oblicima dečjeg rada, kojom se pokušavaju objediniti svi oblici zloupotrebe dece: ropstvo i položaji slični ropstvu (pre svega, prinudni rad i trgovina decom), dečja prostitucija, korišćenje dece radi obavljanja ilegalnih poslova (kao što je proizvodnja i distribucija narkotika), kao i svaki drugi oblik rada koji može biti štetan po zdravlje, bezbednost ili moral dece. Jako je važno napomenuti da se izraz "dete" koristi u značenju maloletne osobe, odnosno osobe mlađe od 18 godina. Takođe, karakteristično je i da je među obavezama koje države-potpisnice Konvencije imaju, naglašena potreba za obezbeđivanjem besplatnog osnovnog obrazovanja dece. Jugoslavija je ratifikovala ovu Konvenciju. Na istom zasedanju, doneta je i neobavezujuća Preporuka broj 190 koja se takođe bavi eliminisanjem najgorih oblika rada dece. Ona dalje razrađuje odredbe Konvencije 182, pre svega u konkretizaciji programa koje države treba da osmisle kako bi se što efikasnije eliminisao rad dece na neodgovarajućim poslovima. Takođe, ova Preporuka navodi još neke vidove poslova koji se mogu smatrati najtežim oblicima rada: svaki posao na kome dete može biti izloženo fizičkom, psihičkom ili seksualnom zlostavljanju; poslovi pod zemljom ili pod vodom, na opasnim visinama ili u zatvorenim prostorima; rad sa opasnim mašinama ili velikim teretima; poslovi koji se vrše u nezdravim sredinama; rad sa dugim radnim vremenom, noćni rad i rad kod koga je dete bez razloga zatočeno u prostorijama poslodavca.

Osim međunarodnih instrumenata koje MOR donosi, ova organizacija izvodi i raznovrsne akcije koje za cilj imaju poboljšanje položaja dece, pre svega u smislu obezbeđivanja boljih poslova i uslova rada. Iako ovi napori ne spadaju u pravnu analizu u užem smislu, treba napomenuti da je MOR prethodnih decenija imao više uspešnih globalnih istraživanja, na osnovu kojih se došlo do ključnih problema kada je reč o dečjem radu,

ali i o zloupotrebi dece u širem smislu. Rezultati MOR-a su inkorporirani u mnoge međunarodne dokumente, uključujući i Konvenciju o pravima deteta UN. Istovremeno, MOR daje značajnu podršku mnogim državama-članicama kada je reč o stručnoj pomoći prilikom izmena zakonodavstava i implementaciji rešenja iz konvencija i preporuka zaključenim pod okriljem ove organizacije.²⁴

4. REGULISANJE POLOŽAJA DECE U SRBIJI

Srbija materiju koja reguliše položaj dece kada je reč o radnim odnosima, kao i o njihovom iskorišćavanju i eksploataciji na protivpravnim aktivnostima, reguliše kroz nekoliko zakonskih akata, među kojima treba najpre pomenuti Porodični zakon²⁵, Krivični zakonik Srbije²⁶ i Zakon o radu²⁷.

Zakon o radu reguliše zapošljavanje dece na opšti način. Član 24, stav 1, postavlja opštu granicu radne sposobnosti na 15 godina života, uz dodatni uslov da se moraju u svakom konkretnom slučaju ispuniti i posebni uslovi utvrđeni zakonom ili relevantnim pravilnikom. Član 12, stav 4, istog zakona uvodi opštu obavezu posebne zaštite dece i invalida na radu. Na ovaj način su regulisani pre svega oni oblici dečjeg rada koji se vrše na legalnim osnovama. Međutim, mora se priznati da, iako granica od 15 godina prati savremene svetske tokove, ne postoje relevantni podaci o kontroli sprovođenja ovih odredbi u Srbiji. Poznati su primeri različitih zemalja u kojima je angažovanje dece na neodgovarajućim poslovima pravdano njihovim „psiho-fizičkim predispozicijama“ koje su navodno bile u skladu sa potrebama zadataka koje su izvršavali.²⁸ Čini se, ipak, da

24 Na listi zemalja u kojima je MOR imao različite programe koji se neposredno ili posredno (kroz edukaciju i promociju ideja MOR-a) tiču eliminacije zloupotrebe dece i dečjeg rada u toku 2007. godine su i Filipini, Nepal, Namibija, Mongolija, Moldavija, Lesoto, Liban, Kenija, Indonezija, Indija, Kambodža, Bugarska, Brazil, Albanija, Rumunija, Južna Afrika, Turska, Ukrajina, Japan, itd. Izvor: <http://www.ilo.org> (21.03.2008.)

25 Službeni glasnik Republike Srbije 18/05.

26 Službeni glasnik Republike Srbije 85/05.

27 Službeni glasnik Republike Srbije 24/05.

28 Npr, rad na građevini se pravda time da se deca ne plaše visine, rad u fabrikama tepiha da su deca daleko veštija pri njihovoj izradi, i sl. Neobezbeđivanje adekvatnih uslova za rad i odgovarajućih poslova, kao i rad dece ispod određenog minimuma godina ne može se, međutim, opravdati. Ukoliko se dosledno primenjuju pravila unutrašnjeg i

Srbija za sada nema takvih problema, ili oni nisu izraženi u većoj meri.

Daleko veći problem predstavlja primoravanje dece na vršenje nelegalnih poslova. Kada je reč o inkriminisanju iskorišćavanja dece, Krivični zakonik predviđa čitav niz krivičnih dela, na taj način u velikoj meri ispunjavajući međunarodne obaveze koje je Srbija preuzela. Između ostalog, inkriminisana su ponašanja koja se tiču obljube sa detetom, podvođenja i posredovanja u vršenju prostitucije (članovi 183. i 184. KZS), prikazivanje pornografskog materijala i korišćenje dece za pornografiju (član 185), zlostavljanje dece, nasilje u porodici i zapuštanje porodičnih obaveza (članovi 193 – 197), kao i trgovina decom i zasnivanje ropskog odnosa prema maloletnom licu, kao posebni oblici krivičnih dela iz članova 388 – 390. KZS. Povreda obaveza koja poslodavac ima prema maloletnom licu koje je kod njega zaposleno, inkriminisana je kao jedan od oblika izvršenja krivičnog dela povrede prava po osnovu rada i prava iz socijalnog osiguranja (član 163. KZS).

Srbija je ratifikovala Konvenciju o pravima deteta, kao i Fakultativne protokole uz Konvenciju. Pored toga, Srbija je ratifikovala i Konvencije 9, 29, 90, 138 i 182 MOR-a.²⁹ Ratifikacijom Konvencije 138, prestale su da važe prethodno ratifikovane konvencije koje su regulisale ista pitanja.³⁰

Srbija nije rešila neka važna pitanja kada je reč o usaglašavanju sa Evropskom konvencijom o visokotehnološkom kriminalu Saveta Evrope, koju je potpisala ali još uvek nije ratifikovala. Naime, Konvencija inkriminiše i posedovanje dečje pornografije, što naš Krivični zakonik ne čini. Potom, starosna granica određivanja pojma „deteta“ postavljena je na 18 godina života, kada je reč o dečjoj pornografiji (uz datu mogućnost državama da tu granicu pomere na 16 godina). Krivični zakonik, međutim, pod pojmom „dete“ podrazumeva osobe mlađe od 14 godina života. Ukoliko se Konvencija primeni u integralnom obliku, doći će do sukoba između odredbi KZ-a i Konvencije. Treba očekivati da se rešavanju ovih pitanja zakonodavac posveti prilikom sledećih noveliranja našeg krivičnog zakonodavstva, i to u pravcu usklađivanja sa odredbama Konvencije, kako

međunarodnog prava, ovakav rad se mora sprečiti, a poslodavci koji upošljavaju decu ne poštujući propise – kažnjavati.

29 Odnosno „nasledila“ sukcesijom u svoj pravni sistem ratifikacije ovih dokumenata koje su izvršene od strane Jugoslavije.

30 U pitanju su Konvencije 5, 7, 15, 58, 112 i 123. Lista svih ratifikovanih Konvencija, zaključno sa 2003. godinom, može se naći u: Dejan Gajić, Dragan Đukanović, *Međunarodna organizacija rada i Srbija i Crna Gora*, u: Godišnjak Udruženja za međunarodno pravo 2000-2003, *op.cit.*, str. 361-366.

kada je reč o inkriminaciji posedovanja dečje pornografije, tako i prilikom određivanja starosne granice šta se može smatrati zloupotrebom dece u svrhe izrade pornografskog materijala.

Normativno uređenje, onako kako je predstavljeno, izgleda da ipak nije dovoljno da bi se iskorenili najčešći oblici iskorišćavanja dece primoravanjem na protivzakonite oblike rada – prosjačenje, maloletničku prostituciju, vršenje manjih krivičnih dela (npr, sitne krađe), fizički rad koji je neprikladan njihovom uzrastu i sl. Prema podacima MUP-a koji su dostupni za 2007. godinu, oko 400 dece u Srbiji živi na ulici i primorano je da svakodnevno radi da bi preživelo. Deca su sve češće i žrtve krijumčarenja ljudi. Prema podacima nevladine organizacije „Astra“³¹ u periodu mart 2002 – mart 2007. godine, u Srbiji je zabeleženo 95 slučajeva trafikinga dece.³² S obzirom da su kazne koje se izriču za prekršaje prosjačenja, čak i kada je reč o osobama koje su označene kao organizatori, veoma blage i nemaju preventivni već isključivo retributivni karakter,³³ počinioci ovakvih dela su po pravilu u roku od nekoliko sati ponovo na ulici. Istovremeno, centri za socijalni rad nemaju dovoljno sredstava ni kapaciteta da se bave slučajevima dece koja se na ovaj način koriste.³⁴ Ne postoje „sigurne kuće“ ili prihvatilišta, kao ni dugoročna strategija koja bi se pozabavila isključivo decom koja se izrabljuju na napred opisane načine. Ovakvim postupanjem zakonske odredbe ostaju uglavnom samo mrtvo slovo na papiru, a one koje se sprovode u delo ne ispunjavaju svoju svrhu i ne doprinose suzbijanju ovih negativnih društvenih pojava.

5. KAKO SE MOŽE DALJE RAZVIJATI SISTEM ZA SPREČAVANJE EKSPLOATISANJA DECE?

Od 1919. godine, kada je Međunarodna organizacija rada po prvi put pokrenula inicijativu da se dečji rad podvede pod značajna ograničenja, međunarodna zajednica uradila je mnogo toga da bi se položaj dece

31 <http://www.astra.org.yu> (21.03.2008).

32 Podaci preuzeti od radija Deutsche Welle, <http://www.dw-world.de/dw/0,,266,00.html> (21.03.2008).

33 Kazne iznose do 30 000 dinara ili 60 dana zatvora za organizovanje prosjačenja, čak i kada je u pitanju iskorišćavanje maloletnih lica.

34 *Na ulicu po džeparac*, dnevni list Danas, 06.07.2006. godine. Tekst je preuzet sa Internet prezentacije *CHRIS network-a*, <http://www.chris-network.org/sh/sajt/10/134> (21.03.2008).

poboljšao. Ipak, kao što je već napomenuto, ovde je reč o kompleksnom problemu koji se ispoljava na nekoliko načina, kroz različite vidove eksploatacije dece. Zbog toga, priča o zloupotrebi najmlađih je daleko od svog kraja.

Značajan uspeh ostvaren je kada je reč o uslovima u kojima deca rade, kao i o poslovima koje oni (ne smeju da) obavljaju. Kada se to kaže, mora se imati u vidu da je dečji rad pre nekoliko decenija bio rasprostranjen u gotovo svim državama sveta, a sada je ograničen na nekoliko regiona, uglavnom onih koji čine države u razvoju ili nerazvijene zemlje. Analize koje su vršene u ovim zemljama pokazuju da je njihovim ekonomijama više nego potreban (jeftin) dečji rad, ali i da deca svojim radom često prehranjuju svoje porodice, kada za odrasle nema posla. Jasan je dakle smer u kome se dalja akcija kada je reč o suzbijanju neodgovarajućeg dečjeg rada mora sprovesti – ne može se od država samo zahtevati da one ispune svoje međunarodne obaveze, već im se mora pomoći kada je njihova ekonomija kao celina u pitanju. Ovo je ambiciozan zadatak koji iziskuje značajno vreme i finansijska sredstva. Iako je međunarodna zajednica iskreno rešena da suzbije dečji rad, nije realno očekivati da će se revolucionarne promene na ovom polju desiti u skorijoj budućnosti.

Potpuno je drugačija situacija kada je reč o zloupotrebi dece za ilegalne aktivnosti. Ove različite radnje su međusobno povezane i može se govoriti o zajedničkim naporima da se suzbije trgovina decom, dečja prostitucija i korišćenje dece za proizvodnju i distribuciju narkotika, krađe i slična inkriminisana dela. Dodatni protokol uz Palermo konvenciju, ali i mnogi drugi međunarodni instrumenti, postavili su jasne kriterijume državama kao i osnove međudržavne saradnje, kako bi se stalo na put transnacionalnim kriminalnim grupama koje eksploatišu decu na različite načine. Komplementarna ovim naporima je i Evropska konvencija o visokotehnoškom kriminalu, koja može predstavljati dobar osnov za suzbijanje dečje pornografije.

Konačno, kada je reč o deci-vojnicima, situacija danas izgleda bolje nego što je bila pre nekoliko decenija, ali je Afrika i dalje osnovno izvorište različitih sukoba, u kojima po pravilu sudeluju i deca, ponekad jedva dovoljno fizički razvijena da mogu da nose oružje. Ova praksa država da (prisilno) regrutuju decu mlađu od 15 godina i da ih koriste na različite nehumane načine u toku sukoba, mora se što efikasnije suzbiti. Dobar početak se može naći u odredbi Statuta Međunarodnog krivičnog suda,

koji inkriminiše takvo korišćenje dece kao ratni zločin. Ostaje da vidimo kako će ovaj Sud kroz svoju buduću praksu moći da utiče na promenu mentaliteta i prakse pojedinih naroda, država, legalnih i ilegalnih oružanih grupa.

Ako se napravi globalni presek položaja dece, mora se reći da je čovečanstvo daleko od ispunjenja osnovnih ciljeva kada su u pitanju zdravstvena zaštita i obrazovanje dece. U svetu godišnje umre oko 10 miliona dece od gladi ili izlečivih bolesti.³⁵ Obavezno i besplatno osnovno obrazovanje na globalnom nivou deo je Milenijumskih ciljeva UN, ali će se ono teško ostvariti u skorijoj budućnosti bez ozbiljnih ulaganja razvijenog sveta u većinu država koje se nalaze u razvoju.

Srbija je u pogledu zaštite dece na dobrom putu da se uklopi u međunarodne standarde. Jedna je od retkih zemalja koje su ratifikovale gotovo sve relevantne dokumente u ovoj oblasti. Ne treba, međutim, zaboraviti da se Srbija nalazi na putu trgovine ljudima, i da u toj oblasti nikako nije učinjeno dovoljno kako bi se pomoglo žrtvama trafikinga, koje su veoma često maloletne devojčice, kidnapovane ili prinuđene da pođu u neku od zemalja zapadne Evrope radi seksualnog i drugih vidova iskorišćavanja. Takođe, ne treba smetnuti sa uma da u Srbiji postoje etničke grupe, kao što su Romi, čiji pojedini pripadnici žive na ivici egzistencije i koje prednjače kada je reč o dečjoj eksploataciji. Deca koja žive u siromaštvu su izuzetno ranjiva grupa, kojoj se mora obezbediti daleko adekvatnija i efikasnija zaštita od one koju danas imaju.

Mario Reljanović, MA

Institute of Comparative Law,
Belgrade

Prevention of the Exploitation of Children – International Standards and State in Serbia

Exploitation of children is a complexed global phenomenon, with roots in poverty, but also in organized crime activities. After World War I

international community designated children as vulnerable group, which must receive additional consideration and legal protection. International Labour Organization, followed by United Nations after World War II, have become bearers of actions aiming to suppress exploitation of children in various ways. Paper studies these kinds of efforts of international organizations and international NGOs, as well as identifies most important international standards achieved in attempt of eradicate children and minors abuse and exploitation. Also, there is a brief analysis of normative and real situation with children in Serbia, and possible directions in which further development of international instruments (and their implementation at the national level) may go in near future. These problems are not in the focus of legislative and other institutions in Serbia, although various forms of children abuse are present; on the other hand, there are no coordinated actions to prevent and adequately punish such criminal acts.

Key words: exploitation of children; human trafficking; children' work; UNICEF